

УДК 37.034

Сидоренко Ю.І.,*Миколаївський національний університет ім. В.О.Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна*

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНИХ ВЗАЄМИН БАТЬКІВ І ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ НЕПОВНОЇ СІМ'Ї

У статті проаналізовано результати дослідно-експериментальної роботи з формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї. Було виокремлено групи батьків за їх ставленням до дітей та проаналізовано їх вплив на виховний процес у сім'ї. Також у ході експерименту було налагоджено співпрацю батьків і дітей порівняно з контрольною групою.

Ключові слова: *неповна сім'я, підліток, гармонія, взаємини.*

Сидоренко Ю.И. Анализ результатов экспериментальной работы по формированию гармоничных взаимоотношений родителей и подростков в условиях неполной семьи

В статье проанализированы результаты опытно-экспериментальной работы по формированию гармоничных взаимоотношений родителей и подростков в неполной семье. Были выделены группы родителей по их отношению к детям и проанализировано их влияние на воспитательный процесс в семье. Также в ходе эксперимента было налажено сотрудничество родителей и детей в сравнении с контрольной группой.

Ключевые слова: *неполная семья, подросток, гармония, взаимоотношения.*

Sidorenko Yu.I. The Analysis of Experimental Job on Forming of Harmonious Relations of Parents and Teenagers in the Conditions of Incomplete Family

The article analyses the experimental results on formation of harmonious parent-teenager relations in one-parent family. The groups of parents were selected after their attitude toward children and their influence is analysed on an educate process in family. Also during an experiment the collaboration of parents and children was adjusted by comparison to a control group.

Keywords: *one-parent family, teenager, harmony, relations.*

Складна соціально-економічна ситуація в Україні у перші десятиліття незалежності, яка супроводжувалася глибокими деформаціями, призвела до негативних наслідків для української сім'ї. Саме неповні сім'ї зазнають найбільшого впливу кризових явищ суспільства. Вони характеризуються більшою вразливістю, оскільки через обмеження спілкування батьків із дитиною виховні можливості суттєво послаблені, а родинні функції не реалізуються чи реалізуються не в повному обсязі. У таких сім'ях часто виникають непорозуміння між батьками та дітьми, й однією з їх причин є невміння батьків налагодити гармонійні взаємини з дитиною. На сьогодні школа як впливова суспільна інституція може створити довірливу атмосферу, яка сприятиме покращенню взаємин батьків і підлітків. Проте аналіз заходів загальноосвітніх шкіл ряду міст України показав, що їх робота в цьому напрямку є недостатньо ефективною. Тому існує необхідність пошуку нових шляхів удосконалення роботи загальноосвітніх шкіл із метою формування гармонійних взаємин батьків і підлітків.

Проблеми гармонізації взаємин дорослих і дітей у сім'ї вивчали такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як К.Абульханова-Славська, М.Алексєєва, Ю.Альошина, В.Васютинський, Л.Осьмак, Г.Івончик, Н.Массен, Дж.Конджер, О.Рюлле, Б.Заззо, Р.Перрон та ін. Вплив сім'ї на ціннісні орієнтації дітей досліджували О.Докукіна, Т.Лодкіна, О.Нікуленко, В.Титаренко та ін. Питання специфіки родинного виховання та його вплив на формування особистості дитини є основним предметом дослідження у роботах О.Кононко, Н.Стародубової та ін. Дехто з науковців активно вивчає взаємодію школи, сім'ї та громадськості (В.Кім, Т.Кравченко, С.Гончаренко, В.Постовий, О.Хромова), методи роботи з важковиховуваними (І.Михайловська, Я.Шевченко), проте більше уваги приділяється ролі школи в попередженні асоціальної поведінки як наслідку виховання в неповній сім'ї.

Метою нашої статті є аналіз результатів експериментальної роботи з формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї. У процесі формувального експерименту було проведено перевірку ефективності теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї.

Зміст експериментальної роботи визначався необхідністю розв'язання наступних завдань:

- 1) проведення підготовчої роботи з педагогами шкіл-учасниць із питань використання ними матеріалів дослідницької роботи;
- 2) експериментальна перевірка педагогічних умов формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім’ї;
- 3) проведення проміжних зрізів, здійснення відповідної корекції змісту та шляхів упровадження результатів експериментальної роботи;
- 4) здійснення аналізу кінцевих результатів.

Формувальний етап експерименту проводився у три підходи: підготовчий, основний, узагальнюючий, та охоплював учнів 5-6 класів ЗОШ №6, №52, №57 м. Миколаєва, ЗОШ № 1, №2 смт. Баштанка Миколаївської області, ЗОШ № 13, № 15 м. Херсона, ЗОШ №2 м. Копичинці Тернопільської області та їх батьків. Для кожного етапу були розроблені окремі завдання, які в комплексі різноаспектно дали можливість перевірити гіпотезу дослідження.

На підготовчому етапі було розроблено методику формувального експерименту та узгоджено її з керівниками загальноосвітніх шкіл, обраних для проведення дослідження. Основний етап формувального експерименту передбачав застосування відповідних форм і методів роботи з батьками та підлітками, орієнтованих на самоаналіз, самовиховання; впровадження індивідуальних та групових форм взаємодії та співпраці тощо. Протягом узагальнюючого етапу проводилися контрольні зрізи для визначення ефективності запропонованої методики формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім’ї.

До експериментальної групи було залучено 96 неповних сімей, в контрольну увійшла 141 така сім’я. Слід зазначити, що контрольну групу склали сім’ї, які відмовилися брати участь у формувальному експерименті. Виокремивши експериментальну та контрольну групи, ми змогли вивести дані початкового контрольного зрізу для кожної групи окремо (табл. 1).

Як впливає з таблиці 1, в експериментальній та контрольній групах відбувся розподіл як за кількісними, так і за якісними показниками. За наведеними даними, сім’ї експериментальної групи характеризуються кращими показниками сформованості гармонійних взаємин. Це пояснюється тим, що участь у експериментальній роботі – в запропонованих нами заходах із формування гармонійних взаємин – погодилися взяти небайдужі батьки, які хочуть покращити взаємини з дітьми, проте з певних причин самі не можуть вирішити проблеми непростих стосунків.

Таблиця 1.
Рівні сформованості гармонійних взаємин батьків і підлітків
у неповній сім'ї на початок формувального експерименту, %

Рівні групи Критерії	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
	СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО БАТЬКІВ							
Змістовний	21,88	17,02	34,38	28,37	30,21	35,46	13,54	19,15
Афективний	26,04	25,06	30,21	29,31	28,13	27,66	15,63	17,97
Діяльнісний	18,75	17,73	41,67	31,91	28,13	33,10	11,46	17,26
Середнє значення	22,22	19,94	35,42	29,87	28,82	30,07	13,54	18,12
	СТАВЛЕННЯ БАТЬКІВ ДО ПІДЛІТКІВ							
Змістовний	27,08	23,40	35,42	31,91	28,13	31,21	9,38	13,48
Афективний	33,33	30,58	33,33	31,44	25,00	27,11	8,33	10,87
Діяльнісний	20,83	19,62	42,71	38,06	26,04	27,90	10,42	14,42
Середнє значення	27,08	24,53	37,15	33,81	26,39	28,74	9,38	12,92
	ГАРМОНІЙНІ ВЗАЄМИНИ БАТЬКІВ І ПІДЛІТКІВ							
Змістовний	24,48	20,21	34,90	30,14	29,17	33,33	11,46	16,31
Афективний	29,69	27,82	31,77	30,38	26,56	27,38	11,98	14,42
Діяльнісний	19,79	18,68	42,19	34,99	27,08	30,50	10,94	15,84
Середнє значення	24,65	22,24	36,28	31,84	27,60	30,40	11,46	15,52

Відмовились же від участі в експерименті, по-перше, батьки, які мають гармонійні взаємини з дітьми й не потребують зовнішньої корекції; по-друге, батьки, які не мають часу на відвідування заходів; по-третє, батьки – глави неблагополучних сімей, які не сформували гармонійних взаємин із дітьми й не зацікавленні в їх формуванні в майбутньому.

Під час завершального контрольного зрізу (після формувального експерименту) нами було застосовано той же діагностичний інструментарій, що й на констатувальному етапі. Результати контрольного зрізу, отримані внаслідок роботи з неповними сім'ями експериментальної групи, було в кінці експерименту порівняно з результатами контрольної групи. Вони засвідчили, що відбулися позитивні зрушення як ув особистісних якостях підлітків та їхніх самотніх батьків, так і в їхньому світосприйнятті, що свідчить про підвищення рівня сформованості гармонійних сімейних взаємин.

Внаслідок проведених позаурочних занять нами було відзначено помітні зміни учасників експериментальної групи у стосунках із оточуючими. Так, у результаті здійсненої роботи покращилися стосунки підлітків і батьків, унаслідок чого сімейний мікроклімат став більш сприятливим для подальшого співіснування особистостей батьків і дітей.

На початку експерименту нами було помічено певні проблеми між підлітками й одним із батьків, що виникали через непорозуміння, неприйняття батьків та ситуації, що склалася всередині сім'ї. На кінець експерименту підлітки змогли прийняти існуючу ситуацію та пробачити або принаймні зрозуміти вчинки батьків, що сприяло гармонізації їхніх взаємин.

Заняття з підлітками призвели до зіставлення цінностей своєї сім'ї з загальнолюдськими, прийняття сімейних цінностей як особистісно значущих та самовизначення в майбутньому щодо власної сім'ї. На кінець експерименту 29% підлітків із експериментальної групи відзначили, що стали частіше замислюватися над сімейними цінностями та проектувати своє сімейне майбутнє, в той час як із контрольної такі настрої побутували серед лише 13%.

Нами відзначено, що в учасників експериментальної групи відбулися зміни у стосунках підлітків із дорослими, які почали будуватися на основі партнерської взаємодії, без агресії та образ, нечемності, зі значною коректністю, що визначалися усвідомленням власної відповідальності, обов'язку щодо батьків (ув експеримен-

тальній групі – в середньому 38%, в той час як у контрольній – у середньому 24%). Порівняльний аналіз початкового та кінцевого зрізів дає можливість стверджувати, що учасники експериментальної групи стали більш реально дивитися на життя та сімейні проблеми, в той час як представники контрольної групи відрізнялися певною інфантильністю поглядів.

Нами було відзначено, що на початок експерименту значна частина учасників мала неадекватний погляд на вирішення життєвих проблем, особливо – матеріальних. На кінець експерименту молодші підлітки зазначили, що завдяки проведеним заходам вони по-іншому стали оцінювати життєві негаразди й матеріальне становище своєї сім'ї. Це дозволило змінити поведінкову стратегію підлітків у конфліктах, кризових ситуаціях (розлучення, смерті одного з батьків тощо), матеріального забезпечення сім'ї та переглянути погляди щодо власних витрат.

Проведена експериментальна робота дала змогу підліткам із експериментальної групи оцінити розмаїття поведінкових стратегій, варіантів вирішення проблеми, що дало їм можливість навчитися гнучкості поведінки та розуміння того, що безвихідних ситуацій не буває. Так, на початок експерименту адекватна реакція в нестандартних ситуаціях була властива в середньому 9% учасникам експериментальної групи (порівняно з 8% в контрольній), на кінець експерименту вона склала 19% в експериментальній групі (порівняно з 10% в контрольній).

Завдяки проведеній експериментальній роботі нам вдалося вивести підлітків із кризової ситуації, що склалася в сім'ї. Це дало їм змогу усвідомити, що проблему перш за все потрібно прийняти, спробувати її вирішити, якщо це можливо, або ж змиритися з нею в разі неможливості її розв'язання. Окрім того, молодші підлітки навчилися розуміти, що кожна проблема є особистісним досвідом, цінністю, набутою в ході її переживання, що дозволить у майбутньому уникнути більших проблем.

Проведена робота за своїм характером була також корекційною. Підлітки змінили своє ставлення до різних життєвих ситуацій і зрозуміли, що не відповідають за те, що потрапили в дану ситуацію, проте відповідають за вихід із неї та за своє подальше майбутнє.

Динаміку рівнів сформованості гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї за кожним із критеріїв на кінець формульованого експерименту представлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Динаміка рівнів сформованості гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї на кінець формувального експерименту, %

Кригерії	Групи Рівні	Початок експерименту				Кінець експерименту				Динаміка			
		високий	достатній	середній	низький	високий	достатній	середній	низький	високий	достатній	середній	низький
		К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К	Е
Змістовний	Е	24,5	34,9	29,2	11,4	29,7	45,3	18,2	6,8	5,2	10,4	-11,0	-4,6
	К	20,2	30,1	33,4	16,3	23,1	32,3	30,8	13,8	2,9	2,2	-2,6	-2,5
Афективний	Е	29,7	31,8	26,5	12	34,9	44,8	14,6	5,7	5,2	13,0	-11,9	-6,3
	К	27,8	30,4	27,4	14,4	30,9	31,6	26,2	11,3	3,1	1,2	-1,2	-3,1
Діяльнісний	Е	19,8	42,2	27,1	10,9	28,1	52,6	14,6	4,7	8,3	10,4	-12,5	-6,2
	К	18,7	35	30,5	15,8	20,9	41,5	26,6	11	2,2	6,5	-3,9	-4,8
Гармонійні взаємини	Е	24,6	36,3	27,6	11,5	30,9	47,6	15,8	5,7	6,3	11,3	-11,8	-5,8
	К	22,2	31,9	30,4	15,5	24,9	35,1	27,9	12,1	2,7	3,2	-2,5	-3,4

Як видно з таблиці 2, в експериментальній групі відбулися позитивні зрушення за всіма критеріями. Так, на кінець формувального експерименту в експериментальній групі найпомітніші зміни були за діяльнісним критерієм (на +8,3%): з 19,8% до 28,1%; на достатньому рівні – за афективним критерієм (на +13%): з 31,8% до 44,8%. В цілому суттєві зрушення відбулися на кожному з рівнів. На кінець експерименту гармонійні взаємини на високому рівні спостерігалися в 30,9% експериментальних неповних сімей (порівняно з 24,6% на початку), в той час як у контрольній групі

зміни були несуттєвими – 24,9% порівняно з 22,2% на початку. На достатньому рівні гармонійні взаємини були притаманні 47,6% експериментальних неповних сімей порівняно з 36,3% на початку, в той час як у контрольній групі – 35,1% сімей порівняно з 31,9% на початку. Порівняльний аналіз кількісних показників дозволяє стверджувати, що проведена експериментальна робота з формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї є ефективною.

Висновки з дослідження й перспективи подальших пошуків у даному напрямку. Порівняльний аналіз результатів контрольного зрізу на завершальному етапі дослідно-експериментальної роботи підтверджує висунуту нами робочу гіпотезу про те, що формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї буде ефективним за наступних умов: реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, особистісно-гуманістичного ставлення батьків до дітей та дітей до батьків; підвищення педагогічної культури батьків; організації позашкільних і позакласних виховних заходів; проведення виховної роботи з підлітками, спрямованої на формування потреби в розумінні іншої людини, повазі її гідності та самоповазі.

Таким чином, дослідження педагогічних умов формування гармонійних взаємин батьків і підлітків у неповній сім'ї виявилось ефективним, що підтверджено результатами статистичної обробки даних нашої дослідно-експериментальної роботи.

Список використаної літератури та джерел:

1. Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. / Дж. Гласс, Дж. Стэнли. – М.: Прогресс, 1976. – 495 с.
2. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. / Е.В. Сидоренко. – СПб.: ООО "Речь", 2002. – 350 с.